

Arisztokrata nők

mint anyák és nagyasszonyok
a XVIII. században

konferencia

programja

Magyarságkutató Intézet

Budapest

2026. április 16–17.

A konferencia programja

2026. április 16.

Megnyitó: 10:00-10:10

Plenáris előadás: 10:10–10:40 J. Újváry Zsuzsanna

1. Nagy elődök a hosszú XVIII. század kezdetén

Szekcióvezető: Gebei Sándor

10:40–11:00 Bubryák Orsolya: Változó viszonyok – Egy 17. századi „nagyasszony”: Batthyány Erzsébet 6

11:00–11:20 Kalmár János: Zrínyi Ilona bécsi házi őrizete 7

11:20–11:40 J. Újváry Zsuzsanna: Anya és fia: Zrínyi Ilona és II. Rákóczi Ferenc kapcsolata 9

11:40–12:00 Eszmecsere

12:00–13:20 Ebédszünet

2. A Rákóczi-szabadságharc nagyasszonyai

Szekcióvezető: J. Újváry Zsuzsanna

13:20–13:40 Gebei Sándor: II. Rákóczi Ferenc és Sieniawskiné, a „korona nélküli királyné” kapcsolata 10

13:40–14:00 Mészáros Kálmán: Arisztokrata özvegyek II. Rákóczi Ferenc szabadságharcában 11

14:00–14:20 Hursán Szabolcs: Batthyányné Strattmann Eleonóra levelezése – egy előzetes áttekintés 12

14:20–14:40 Eszmecsere

Kávészünet 14:40–15:00

3. Az élet keretei

Szekcióvezető: Fehér Andrea

15:00–15:20 Peres Zsuzsanna: Nemes özvegyasszonyok helyzete és jogai a kora újkori Magyarországon 13

15:20–15:40 Zay Orsolya: „A testnek új formát adni” – a női test és a viselet a 18. században 14

15:40–16:00 Tüskés Anna: Arisztokrata nők reprezentációja a 18. századi Magyar Királyságban: Anyaság, rang és műveltség női portrékon 15

16:00–16:10 Eszmecsere

16:10–16:20 Kávészünet

4. Az erényes asszony erdélyi megtestesítői

Szekcióvezető: László Zsófia

16:20–16:40 Restás Attila: „Ardore fidei, dum viveret, exarsisse” Az erényes nő megjelenítése Bethlen Farkasné Ostrozith Borbála és Bethlen Elekné Nagy Klára gyászbeszédeiben 16

16:40–17:00 Papp Kinga: Wesselényi Kata, az „árva” anyja és nagyasszony 17

17:00–17:20 Egyed Emese: Újfalvi Krisztina lázadása. 18

17:20–17:40 Eszmecsere és lezárás

2026. április 17.

5. Kitekintés: köznemesek, nemzetiségek, egy távoli világ párhuzamai

Szekcióvezető: Restás Attila

10:00–10:10 Megnyitó

10:10–10:30 Metzger Soma: Mi fán terem a tudás? Anya és lánya műveltségének különbségei 19

10:30–10:50 Kovács Eszter: Osztroluczky Judit dicsérete szlovák versekben 20

10:50–11:10 Kápolnás Olivér: A „gonosz mostoha” szerepe a mandzsu birodalom létrejöttében 21

11:10–11:30 Eszmecsere

11:30–13:00 Ebédészünet

6. Könyvek között: erdélyi arisztokrata nők műveltsége

Szekcióvezető: Granasztói Olga

13:00–13:20 Fehér Andrea: Toroczkai Zsuzsanna önéletírói narratívái 22

13:20–13:40 Lázok Klára: Iktári Bethlen Zsuzsanna, „egy igaz virtusokkal ékeskedő Főasszonyág” szerepkörei. Rekonstrukció a grófnő könyvei és a korabeli híradások tükrében. 23

13:40–14:00 Szabó Ádám: Könyvgyűjtő apa, könyvtáralapító férj – Teleki Mária öröksége 24

14:00–14:20 László Zsófia: Wesselényi Zsuzsanna kísérlete öccse, id. Wesselényi Miklós kiszabadítására a kufsteini fogásból 25

14:20–14:40 Eszmecsere

14:40–15:00 Kávészünet

7. Egy új világ felé: a bécsi orientációjú arisztokrácia nagyasszonyai a hosszú XVIII. század végén

Szekcióvezető: Kalmár János

15:00–15:20 Granasztói Olga: Család, politika, színház: Özveggy Batthyány-Strattmann Ádámné Illésházy Terézia levelezése fiával, Batthyány II. Lajos herceggel 1796-1797-ben 26

15:20–15:40 Ambrózy Gábor: Gróf Batthyány Tivadar és galántai Esterházy Filippina házassági szerződése és a grófné alakja a fennmaradt források tükrében 27

15:40–16:00 Maisch Patrícia: Roggendorf Cecília intellektuális horizontja és anyaképe a 18. század végén 28

16:00–16:30 Eszmecsere

16:30 Konklúzió, köszönetnyilvánítás és lezárás

Az előadások kivonatai

A kép forrása: Kaiser und Höfe. Personendatenbank der Höflinge der österreichischen Habsburger, hrsg. von Mark Hengerer und Gerhard Schön, <https://kaiserhof.geschichte.lmu.de/19862>

2026. április 16.

1. Nagy elődök a hosszú XVIII. század kezdetén

Bubryák Orsolya

ELTE HTK Művészettörténeti Kutatóintézet

Változó viszonyok – Egy 17. századi „nagyasszony”: Batthyány Erzsébet

Az előadás Batthyány Erzsébet (1619–1674) életútján keresztül vizsgálja a női önrendelkezés és a családon belüli hatalmi viszonyok alakulását a 17. századi magyar főúri társadalomban. A grófnő elsősorban kegyes alapításai és mecénási tevékenysége révén vált ismertté, az utókor a korszak igazi „nagyasszonyaként” őrzi emlékét. Az előadás e jól ismert képet egészíti ki társadalomtörténeti perspektívával, bemutatva, miként kellett a grófnőnek folyamatosan újratárgyalnia pozícióját férje családján belül, és milyen átrendeződéseket hoztak vagyoni helyzetében a hatalmi viszonyok változásai.

Öt vagyoni jogi szerződés – Batthyány Erzsébet férjével (1642, 1645, 1653), valamint fiával (1664, 1667) kötött megállapodásai –, továbbá a grófnő végrendelete (1673), valamint a bátyjával folytatott levelezése alapján követhető, miként fosztották meg az eredetileg jelentős önrendelkezési joggal bíró feleséget házaságának krízisei nyomán szinte teljes vagyonától, és hogyan sikerült kikerülnie jogfosztott helyzetéből. Láthatjuk, mi módon szerezte vissza özvegysége idején gazdasági és jogi mozgásterét, és hogyan használta fel a kegyességi tevékenységet társadalmi és családon belüli pozíciójának megerősítésére.

Az előadás emellett érvel, hogy Batthyány Erzsébet nagy hatású mecénási programja túlmutat a vallásos buzgóság megnyilvánulásán: egy tudatos stratégia részét képezte, amely lehetővé tette számára, hogy ha korlátozott körülmények között is, de újratárgyaljasaját önrendelkezését. A grófnő esete rávilágít arra, hogy a kora újkori főúri nők vagyonhoz és hatalomhoz fűződő viszonya nem statikus alávetettségként, hanem dinamikus, konfliktusokkal terhelt tárgyalási folyamatként értelmezhető.

Kalmár János

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, „Esterhazy-num”
Kutatócsoport

Zrínyi Ilona bécsi házi őrizete

Zrínyi Ilonát, Thököly Imre kuruc vezér feleségét, első házasságából származó kiskorú gyermekeivel, Rákóczi Juliannával és II. Rákóczi Ferencsel együtt, váruknak, Munkácsnak az ostromló Antonio Caraffa császári generálisnak szabad elvonulás fejében, 1688-ban történt feladását követően Bécsbe internálták. A gyerekeit – I. Lipót császár-király utasítására – Kollonich Lipót bíboros, győri püspök és kalocsai érsek gyámsága alá helyezték, aki Ferencet a neuhausi (Csehország) jezsuita kollégiumba küldte tanulni, Juliannát pedig, anyjával együtt, a bécsi orsolyita apácakolostorba helyeztette. Zrínyi Ilona – lányához hasonlóan – nem hagyhatta el Bécset. Levelezés útján tartotta a kapcsolatot a császárvároson kívüli külvilággal, így a fiával és a török szolgálatba szegődött férjével is, amelyek tartalmát azonban ellenőrizték. Helyzetét illetően 1690 augusztusától kezdve remélt változást, azzal összefüggésben, hogy az Erdélybe betörő Thököly seregének a zernyesti ütközet során sikerült foglyul ejtenie két magas rangú császári tisztet, Donatus Heissler tábornokot és Doria ezredest, akik kiváltása fejében saját szabadságát és férjéhez bocsátásának engedélyezését várta, erre azonban csak másfél év múlva kapott lehetőséget. Azalatt számos kérelmező levelet írt az iránta jóindulatot tanúsító Franz Ferdinand Kinsky cseh kancellárnak, miközben egyeztetett az ügyben a férjével is, és átmeneti konfliktusba került a társasági életre intenzíven vágyó lányával, aki szintén ebben az időszakban ment – némileg kalandos körülmények között – férjhez.

E téma fontosabb mozzanatai – Takáts Sándornak köszönhetően, aki 1922-ben (21982) publikált erről egy hivatkozások nélküli, csupán a legfontosabb kérdésekre szorítkozó, ismertető tanulmányt – eddig sem voltak ismeretlenek a témával foglalkozó kutatók számára. A korábbi szerzők (Horváth Mihály [1869] és Thaly Kálmán [1881, 21889]) e Bécsben őrzött iratanyag ismerete híján írtak e kérdésről, R. Várkonyi Ágnes pedig

2008-ban megjelent Zrínyi Ilona-életrajzának vonatkozó fejezetében kizárólag Takáts Sándor írására támaszkodott. Ezért véljük úgy, hogy nem lenne haszontalan a témának e levelezési anyag alapján történő alaposabb, elemző jellegű bemutatása, mert nemcsak Zrínyi Ilonának a családtagjaival való kapcsolatára, az események változása miatti hullámzó kedélyállapotára és folyamodványainak tartalmára vetne fényt, hanem – az utóbbiak fényében – a bécsi udvaron belüli személyi erőviszonyokra is.

J. Újváry Zsuzsanna

ny. egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészeti és Társadalomtudományi Kar, Történettudományi Doktori Iskola – oktató, témavezető; Kortárs Női Reflexiók Fóruma, tud. igazgató

Anya és fia: Zrínyi Ilona és II. Rákóczi Ferenc kapcsolata

Zrínyi Ilonának mindössze tizenkét év adatott meg, hogy szeretett fiát, II. Rákóczi Ferencet, a nagynevű Rákóczi és Zrínyi család egyetlen férfisarját nevelhesse. Miután fiát elszakították tőle, a bécsi udvar mindent megtett, hogy a fiatal fiúból minden olyan érzést, irányelvet, korábbi nevelést kitépjenek, amelyet édesanyja plántált bele. És mégis, az a tizenkét év elég volt ahhoz, hogy a fejedelem élete végéig hű maradjon az édesanyja 1692 januárjában írt búcsúlevelének elveihez: *„Te csak szorgalmasan tanulj, és igyekezz megtanulni alkalmazkodni, hogy tetteid dicséretének koronáját elnyerjed. A világon semmi sem dicséretesebb, mint a jó név és a tisztességes hír; az soha nem szűnik meg, örökkön megmarad. A javakat elveszteni semmit sem jelent, de aki becsületét veszti el, mindent elveszít.”* Rákóczi Ferenc a *Confessiones*-ban életét úgy összegezte, mint ahogy édesanyja tanította neki: *„Az országot kormányozva cselekedeteimet az igazságosság vezérelte. Jót tettem a szegényekkel [...], a balsorsot erős lélekkel viseltem, a sikerek nem tettek elbizakodottá, a közérdeket a magánérdekeim elé helyeztem, nappalaimat, éjszakáimat pihenés nélkül, munkában töltöttem, megvettem a gazdagságot, a közjó szolgálatát egészségem, életem, családom gyarapodása elé helyeztem. Adott szavamat szentül megtartottam.”*

Az előadás anya és fia belsőleges kapcsolatát vizsgálja Zrínyi Ilona fennmaradt levelei és főként Rákóczi Ferenc visszaemlékezései, a *Confessiones Peccatorum* c. műve alapján.

2. A Rákóczi-szabadságharc nagyasszonyai

Gebei Sándor

prof. emeritus, az MTA doktora

II. Rákóczi Ferenc és Sieniawskiné, a „korona nélküli királyné” kapcsolata

Ki volt az a lengyel arisztokrata nő, akit Rákóczi és környezete csak így, személytelenül „Asszony”-nak emlegetett, illetve Rákóczi a franciául írt leveleiben „Madame”-nak szólított? A lengyel kortársak franciapárti csoportja „a nagy északi háború” (1700–1721) idején kiváló diplomáciai érzéssel megáldott, tekintélyes és befolyásos dámaként tekintett rá, a rivális mágán családok pedig irigykedve szapulták könnyelmű, viharos életvitele miatt, de azért is, mert sikeres gazdasági vállalkozásaival családja anyagi gyarapodását jelentősen növelte, udvari befolyásával férjének jövedelmező állami pozíciókba segítette elő. Az 1720-as években a művészeteknek hódolt, festménygyűjteménye pl. vetekedett a királyi galériával, palotaépítkezései Versaillesst másolták. Egy szóval: nem mindennapi ember volt Sieniawskiné, született Elżbieta Helena Lubomirska (1669 v. 1670 – 1729), akivel Rákóczi nyolc éven át „köz- és magánügyek tekintetében” szoros kapcsolatban állt.

Mészáros Kálmán

PhD, történész, Hadtörténeti Intézet és Múzeum

Arisztokrata özvegyek II. Rákóczi Ferenc szabadságharcában

A Rákóczi-szabadságharc társadalmi bázisát a nemesség és a vitézljő rend adta, az arisztokraták soraiból viszonylag kevesen csatlakoztak a kurucokhoz. Az egyéni sérelmek mellett többnyire a kényszerűség sodorta a mágnáscsaládok tagjait II. Rákóczi Ferenc táborába. A katonai helyzet ezt az ország keleti és középső területein indokolta leginkább, ahol tartóssá vált a kuruc ellenőrzés, és a vidéki nagybirtokosok nem nagyon tudtak hová visszavonulni. A kuruc oldalon álló főrangúak sorában szép számmal akadtak arisztokrata özvegyek is, akik közül többnek is vezető szerepet játszott egy-egy hozzátartozója a rendi konföderáció államában és hadseregében. Ilyen volt többek között Homonnai Drugeth Zsigmondné Keglevich Terézia, Bercsényi Miklós főgenerális és fejedelmi helytartó sógornője, valamint Barkóczy Györgyné Koháry Judit, Károlyi Sándor tábornagy és szenátor anyósa. Károlyi tágabb rokonságában, a Perényi, Újfalussy, Palocsay családokban is több özvegy akadt, akik gyakran fordultak ügyes-bajos dolgaikkal a fejedelemhez. Az erdélyi özvegyek közül Wesselényi Pálné Béli Zsuzsanna, Kemény Jánosné Teleki Anna és Bethlen Mihályné Vay Erzsébet említhető. Áttekintésünkben megpróbáljuk számba venni valamennyi kuruc oldalra állt főrangú özvegyet, és igyekszünk bemutatni sajátos élethelyzetüket, illetve némi politikai szerepüket is, amely például az országgyűléseken való képviselőletük által valósulhatott meg.

Hursán Szabolcs

Magarságkutató Intézet Klasszika-filológiai Kutatóközpont

Batthyányné Strattmann Eleonóra levelezése – egy előzetes áttekintés

Batthyányné Strattmann Eleonóra (1672–1741) a koraujkori magyar történelem egyik kiemelkedő nőalakja volt. Theodor Heinrich von Strattmann (1637–1693) osztrák udvari kancellár lányát a kor kulcsszereplőjéhez fűzte személyes viszony, hiszen a visszafoglaló háborúban főszerepet játszó, majd országbíró Batthyány II. Ádám vette feleségül, özvegyként Savoyai Eugénak lett elválaszthatatlan társa, ráadásul II. Rákóczi Ferencsel is bizalmas ismeretségben állt egy időben.

A Magyar Nemzeti Levéltár Batthyány Levéltárának missilisei közt 317 levél is található ettől a különleges történelmi személyiségtől, ugyanakkor jelentősége ellenére ez a forráscsoport még nem igazán került kiaknázásra. Az eddigi áttekintés során kiderült, hogy a francia, német és magyar nyelven is íródott levelek több téma kapcsán is megvilágító erővel bírnak. Betekintést nyerhetünk abba, hogy miféle céltudatossággal igyekezett két kiemelkedő pályát befutó fia, a későbbi nádor, Batthyány Lajos és a sikeres tábornok, Károly neveltetését irányítani. Sokat olvashatunk a birtokok irányításáról (ahol fontos szerepet játszott az oldalági rokonsággal való kapcsolattartás), valamint az általa lebonyolított pénzügyi ügyletekről is. A levelezés legizgalmasabb pontját azok a levelek jelentik, amelyekben a személyes kapcsolatokra való utalásokra bukkanhatunk, vagy amelyek Strattmann Eleonóra felfogásába engednek bepillantást, legyen szó akár hitről, nevelésről, vagy politikáról.

3. Az élet keretei

Peres Zsuzsanna

NKE ÁNTK Állam-és Jogtörténeti Tanszék

Nemes özvegyasszonyok helyzete és jogai a kora újkori Magyarországon

Egy nő élete általában három életszakaszra bontható: hajadonlétre, házasságra és özvegyiségre. Ez alól csak azok a nők voltak kivételek a koraújkorban, akik zárdába vonultak. A három életszakasz közül a leghosszabb és jogilag is kiteljesedett életszakasz az özvegyiség volt. Az özvegy nő ugyanis teljes jogképességet szerzett férje halálával és elhunyt férje családjában a korábbi státuszához méltó ellátás és tartás illette meg, illetve ha úgy döntött, rangjához méltóan ki is kellett őt házasítani. Ez utóbbi a hozományának, hitbérének és jegyajándékának kiadását jelentette vagy a házassági szerződésben, illetve végrendeletben meghatározottak szerint, vagy a Hármaskönyv szokásjoga alapján. Az ország törvényei és szokásjoga értelmében továbbá az özvegyet a jogainak kielégítéséig elhunyt férje vagyonán holtig tartó hasznélvezeti jog illette meg, ez abban az esetben szűnhetett meg hamarabb, ha özvegyi jogát megváltották és az özvegy újra férjhez ment. Tény viszont az, hogy teljesen más helyzete volt annak az özvegynek, akinek voltak gyerekei és akinek nem születtek férjétől utódai, illetve más volt a helyzete azoknak az özvegyeknek, akiknek a koronával szemben kellett özvegyi jogaikat érvényesíteni a férj családjának kihalása esetén. Elkerülendő, hogy az özvegyeknek törvényes jussaik a férj családjával szemben bíróságon kelljen követelnie, a férfiak haláluk esetére általában végrendeletben gondoskodtak özvegyeiről. Az ország törvényei és szokásjoga tehát csak szubszidiárius módon alkalmaztatott, végrendelet hiányában. A kora újkori nemességre pedig jellemző volt, hogy nem hagyták hagyatékukat a törvény sorsára, hanem többnyire végrendelet tételük után hunytak el.

Zay Orsolya:

Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és módszertani kutatóintézet

„A testnek új formát adni”

A női test és a viselet a 18. században

A 18. századi női testhez kapcsolódó társadalmi elvárások és szépségideálok nem csupán eszmei szinten léteztek, hanem a mindennapi viselet gyakorlatában is konkrét formát öltöttek. Előadásomban azt vizsgálom, miként járult hozzá a női viselet a test tudatos alakításához a kora újkor és az újkor határán, különös tekintettel a női sziluett alakulására. Ennek egyik kulcseleme a fűző, amely nem pusztán ruhadarabként, hanem a testmodifikáció történeti formájaként is értelmezhető. A gyűjteményekben fennmaradt korai női fűzők elemzése lehetőséget ad arra, hogy a test és viselet kapcsolatát az anyagi kultúra felől közelítsem meg. A női test alakítása ebben az időszakban szorosan összefüggött a társadalmi normákkal, a női szerepekkel és a „kívánatos” testkép meghatározásával. A téma a viselettörténet és a testtörténet határterületén helyezkedik el, és egy olyan problémakörre irányítja a figyelmet, amely a magyarországi kutatásban eddig kevésbé kapott hangsúlyt.

Tüskés Anna

ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja Irodalomtudományi Kutatóintézet, tudományos főmunkatárs; Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar Művészettörténet Tanszék, egyetemi docens

Arisztokrata nők reprezentációja a 18. századi Magyar Királyságban – Anyaság, rang és műveltség női portrékon

Az előadás a 18. századi magyarországi arisztokrata női portrékat vizsgálja abból a szempontból, miként jelenik meg rajtuk a „nagyasszony”, az anya és a művelt, reprezentatív társadalmi szereplő alakja. A pozsonyi Notre-Dame zárdában tanult „kék hölgyek” portrészorozata a bentlakásos intézetben nevelkedett arisztokrata leányok magas szintű, elsősorban franciás műveltségét dokumentálják, és bepillantást engednek abba, hogyan formálták őket tudatosan jövőző nagyasszonyokká: a háztartás, a zene, a nyelvek és a reprezentáció világának magabiztos irányítóivá. A főúri kertekhez kapcsolódó luxusbövény, a narancsfa ikonográfiai jelentését elemzi, amely több magyar főúri nő portréján megjelenik. A narancsfa – mint egzotikum és státuszszimbólum – egyszerre jelképezi a gazdagságot, a termékenységet és az anyai szerepet, valamint az európai udvari kultúrához való kapcsolódást. A narancsfával ábrázolt női portrék (pl. Barkóczy Borbála, Sprintzenstein Franciska) társadalmi szerepelvárások vizuális lenyomatai. Előadásomban emellett érvelek, hogy a 18. századi magyar főúri nőportrék programadó képek: a termékeny anya, a rangját hordozó nagyasszony és a művelt, európai horizontú nő ideáljának összetett, szimbolikus megjelenítései.

4. Az erényes asszony erdélyi megtesítői

Restás Attila

Magyarságkutató Intézet Klasszika-filológiai Kutatóközpont

„Ardore fidei, dum viveret, exarsisse”

Az erényes nő megjelenítése Bethlen Farkasné Ostrosith Borbála és Bethlen Elekné Nagy Klára gyászbeszédeiben

A hazai temetési beszédek kutatása a 17. századi halotti beszédek monografikus feldolgozása és a nyomtatásban megjelent művek adatbázisba rendezése után nyert megalapozást, amit a 18. századi női halottaktól búcsúzó kinyomtatott beszédek feldolgozása követett. A nyomtatásban megjelent munkák között azonban jóval több a férfi, mint a női halottak felett elmondott beszéd. Ezen felül pedig a kéziratban maradt anyag feltárása nem történt meg, és ezekről nem rendelkezünk áttekintéssel.

Előadásomban két kéziratban maradt halotti beszédet mutatok be, amelyek Ostrosith Borbála (+1682) és Nagy Klára (+1691) felett hangzottak el. Az előbbi műfaja panegyricus, az utóbbi prédikáció. A két műfaj határai azonban elmosódnak; adataikat egyaránt felhasználhatja az irodalom-, művelődés-, mentalitás-, egyháztörténet kutatója.

A halotti beszédekben az elparentált asszonyok mint az erények példái szerepelnek, amelyekben a kor általános értékrendje tükröződik, a temetésen összegyűlt rokonság előtt azonban az elhunytak egyéni arca is kirajzolódott. Az előadásomban e két szempont alapján mutatom be azt, hogy a temetésen elhangzott beszéd évszázados toposzok és bibliai előképek alapján hogyan alkotja meg a két sógornő arcképét.

Papp Kinga

Erdélyi Múzeum-Egyesület Jakó Zsigmond Kutatóintézet, Kolozsvár

Wesselényi Kata, az „árva” anya és nagyasszony

Előadásomban hadadi Wesselényi Kata (1735–1788) levelei, kéziratok imakönyvei és egyéb hozzá kapcsolódó levéltári iratok alapján mutatom be azt a folyamatot, ahogy fiatal feleségből a gyermekéről (Rhédei Ferenc), háztartásáról és birtokairól gondoskodni kényszerülő özvegy lett, aki a birtokigazgatásban és a tollforgatásban egyaránt helytállt.

Huszonhárom évesen megözvegyült, ám fiatal kora ellenére többször is elutasította családja újraházasítási kísérleteit, élete végéig özvegységben élt. Férje, Rhédei Zsigmond, halála után nemcsak annak pereit folytatta tovább, fia örökségéért, majd saját birtokaiért harcolt, hanem templomot építtetett, iskolát, egyházat, könyvkiadást támogatott, majd Marosvásárhelyen építkezett. Ezenkívül imákat, imaverseket és különböző önéletrajzi elemekkel átszótt devocionális szövegeket készített, melyek közül többet tematikus kötetbe rendeztetett és a nyomtatott nyilvánosság elé kívánt velük lépni.

A halála után készült gyászvers „férjfiúvá vált asszonyként” jellemzi, azokra a megpróbáltatásokra és feladatokra utalva, melyekkel özvegysége során megbirkózott. Azonban életútját és a gyászversben nem említett írói munkásságát megvizsgálva azt is megfigyelhetjük, hogy a materiális javak megőrzése mellett, férje, majd egyetlen fia halála után, saját és elhunyt családtagjai emlékét is megpróbálta megőrizni írásaik kötetbe rendezésével.

Egyed Emese

professzor, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár

Újfalvi Krisztina lázadása

Újfalvi Krisztina (1761–1818) töredékben ránk maradt költészete annyiban formabontó, hogy benne a korban már avítottak számító rigmus-szerű, párrímes sorokban jelenik meg az egyébként az élőbeszéd hangulatát árasztó közlendő. A versek szerzője pedig függetlenül gondolkodó, társaságkedvelő, sőt csoportképző neves személy volt Erdélyben, a középnemességből írásai és érzelmi intelligenciája révén volt képes olyan imázst teremteni magáról, amilyent Újfalvi Sándor Emlékirataiban olvashatunk. Családi gondjairól, gyermeki, anyai, házastársi feladatainak ellátásáról fennmaradt leveleiből szerezhetünk tudomást. Erőteljes egyénisége fikcionalizált formában Weöres Sándor Psychéjében ma is hat.

2026. április 17.

5. Kitekintés: köznemesek, nemzeti-ségek, egy távoli világ párhuzamai

Metzger Soma

Magyarsággkutató Intézet Történeti Kutatóközpont

Mi fán terem a tudás? Anya és lánya műveltségének különbségei

Az elmúlt években a magyar kora újkori történetírás egyik legkutatottabb területévé a nőtörténet vált. A hazai szakma mind a nagy nőalakok, mind pedig a női csoportok helyzetéről jelentet meg munkákat. Mindezek ellenére a női műveltségről keveset tudunk. Előadásomban egy eddig ismeretlen Ung vármegyei köznemesasszony, csicseri Orosz Éva (1695–1762) életszakaszonként változó írással, olvasással, gazdálkodással és kereskedelemmel összefüggő műveltségét szeretném bemutatni, ezzel is egy újabb mozaikdarabot adva a nagy képhez.

Habár az északkelet-magyarországi köznemes nők műveltségéről keveset tudunk, Orosz Éva példája nem áll önmagában. Az ő műveltségének lokális elhelyezését éppen édesanyja, Szentpétery Éva (1678–1718) és naplója adja. Az általam már korábban elemzett napló nem csak kontextualizálni engedi Orosz Éva műveltségét, hanem generációk összehasonlítását is lehetővé teszi.

Orosz Éva a már fiatalon is rendkívül művelt édesanyjával ellentétben özvegyként, kényszerből kezdte el kitanulni a gazdálkodást és az ehhez tartozó tevékenységeket, többek között az olvasható írást is. Az előadás anya és lánya hasonlóságain és különbségein keresztül mutatja be a kora újkori női műveltség esetlegességét, ami a lányok intézményesült oktatása előtti időszakban elsősorban a szülői akaraton, lehetőségeken és a személyes ambíción múlt.

Kovács Eszter

MNMKK Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tára

Osztroluczky Judit dicsérete szlovák versekben

A magyarországi cseh nyelvű énekköltészet a 17. század utolsó évtizedeiben jelentős változáson ment át. Míg korábban főleg cseh énekeskönyvekből átvett énekszövegeket vagy Magyarországon élő cseh menekültek által írott verseket találunk a hazai nyomtatványokban, a század végén már több kiemelkedő „Hungarus” szerző is alkotott biblikus cseh nyelven. A 18. században a cseh hatás még inkább visszaszorult, és megnőtt a hazai szerzők száma. Ján Glosius (1670–1729) evangélikus lelkész a Podmanický család birtokain végzett lelképásztori szolgálót, közben több szlovákizáló cseh nyelvű énekes- és imádságoskönyvet is írt, benne patrónájának, Osztroluczky Juditnak, Podmanický János feleségének ajánlott énekekkel és imádságokkal. Előadásom a Glosius verseiben megjelenő nőideált fogja bemutatni, kifejezetten az Osztroluczky Juditnak ajánlott versek alapján.

Kápolnás Olivér

Magyarsággutató Intézet Történeti Kutatóközpont

A „gonosz mostoha” szerepe a mandzsui birodalom létrejöttében

A „gonosz mostoha” gyakran felbukkan a mesékben: általában mindent megtesz azért, hogy mostohagyermekait elpusztítsa. A mandzsui birodalom megalapítójának, Nurhacsinak (1559–1626) is sanyarú gyerekkor jutott. Tízéves volt, amikor meghalt az édesanyja, és apja új választottja igazi mostohaként viselkedett vele. Valószínűleg ennek is köszönhető, hogy hamar elhagyta a szülői házat: tizenöt évesen már megházasodott.

Amikor később kérte az őt megillető jussát, szinte semmit sem kapott mostohája fősvénysége miatt, aki teljesen befolyása alá vonta Nurhacsi apját. Így Nurhacsi napjai nagy nélkülözések közepette, nyomorban teltek. Néhány évvel később apja felajánlotta neki, hogy odaadja az elmaradt részt, ám ő nemet mondott, az elmúlt sanyarú évekre gondolva. Áradt belőle a dac, és valószínű, hogy ennek is köszönhette későbbi eredményeit: egyszerűen rá volt kényszerülve arra, hogy sikeres legyen. Mindenért meg kellett küzdenie, s ebben bizonyosan nagy szerepe volt mostohaanyja viselkedésének. A nő nem kerülte el sorsát: megölték.

Az előadás bemutatja, hogy egy feleség nem feltétlenül csupán mellékszereplő volt a történelemben, hanem aktívan irányítható is az eseményeket.

6. Könyvek között: erdélyi arisztokrata nők műveltsége

Fehér Andrea

egyetemi docens, Ph.D., BBTE, Magyar Történeti Intézet, Kolozsvár, Írás, gyász és női önreprezentáció

Toroczkai Zsuzsanna önéletírói narratívái

Előadásomban gróf Toroczkai Zsuzsannának (1730–1788), gróf Székely László (1716–1772) második feleségének önéletírói narratíváját vizsgálom, amely eredetileg férje önéletírásának lezárására készült, ám fokozatosan önálló női önreprezentációvá és személyes emlékezhellyé alakult. A 18. századi erdélyi nemesi közegben született szövegtöredék ritka példája a női életírásnak, különösen azért, mert nem egy előre megtervezett autobiográfiai törekvés eredménye, hanem egy folyamatban lévő gyász, özvegység és társadalmi újrapozicionálás lenyomata.

Toroczkai Zsuzsanna írásaiban hangsúlyosan jelenik meg az erkölcsi reputáció védelme: már fiatal korától kezdve megkérdőjelezett női tisztességét, hűségét és özvegyi döntéseit narratív eszközökkel igyekszik igazolni. A szöveg egyszerre reagál a kortárs pletykákra, családi konfliktusokra és öröklési vitákra, miközben egy sajátos női perspektívából láttatja a nemesi háztartás, a vagyonkezelés és a gondoskodás mindennapi gyakorlatát.

Külön figyelmet kap az anyaság kérdése, ami Toroczkai esetében nem elsősorban biológiai, hanem társadalmi és erkölcsi szerepként jelenik meg: saját gyermekei korai elvesztése után mások gyermekeinek felnevelése válik identitásának meghatározó elemévé. Özvegysége nem passzív állapotként, hanem tudatos választások sorozataként bontakozik ki, amelynek része az újrarázódás elutasítása és egy ambiciózus adminisztrátor kiválasztása.

Az előadás írásantropológiai, nő- és társadalomtörténeti megközelítésben elemzi, miként válik az írás a nemesi női identitás, az anyaság és a „nagyasszonyság” alternatív modelljének megfogalmazási terévé a 18. században.

Lázok Klára

osztályvezető könyvtáros, Teleki-Bolyai Könyvtár

*Iktári Bethlen Zsuzsanna, „egy igaz virtusokkal ékeskedő Főasszonyág” szerepkörei
Rekonstrukció a grófnő könyvei és a korabeli híradások tükrében.*

Az előadás iktári Bethlen Zsuzsannának, a könyvtáralapító Teleki Sámuel feleségének portréját szeretné felrajzolni a grófnő könyvtárának könyvei és a korabeli híradások mentén.

A grófnői könyvtár témakörei követik és tükrözik a nagyszony életének különböző mozzanatait, könyvei bekerülésének helye és ideje számos esetben árulkodik arról, hogy Bethlen Zsuzsanna életében hogyan változott különböző szerepköreinek – a könyvgyűjtő társ, az anya, a gazdálkodó nagyszony és a reprezentáló kancellárfeleség – súlya.

A dolgozat a grófnő könyvtára mellett levelezése és a rá vonatkozó egykorú források, a bécsi és a pozsonyi hírlapok, könyvajánlások, levelek, illetve a róla írt halotti beszédek és gyászversek alapján igyekszik kiegészíteni az eddig méltatlanul elhanyagolt nagyszony portréját.

Szabó Ádám

SZTE SZAOK Orvosi Szaknyelvi Kommunikációs és Fordítóképző Csoport

Könyvgyűjtő apa, könyvtáralapító férj – Teleki Mária öröksége

A Telekiek valamennyi főúri család között kiemelkedtek a magyar kultúra ápolásában és gyarapításában, és ez a könyvek világában is megmutatkozott. Teleki Sámuelhez köthető a marosvásárhelyi Teleki Téka létrehozása, a koronaőr Teleki József pesti gyűjteménye pedig fiának, Lászlónak és hasonló nevű unokájának, Józsefnek köszönhetően harmincezres könyvtárrá bővült, és 1826-ban az Akadémiai Könyvtár alapító állományává vált. A család nőtagjai között szintén találunk a tudományokhoz, könyvekhez vonzódó személyeket; ilyen volt például Árva Bethlen Kata, az idősebb Teleki László felesége, vagy Zsuzsanna, aki a tékaalapító Sámuelhez ment hozzá. Kétféleképpen is a családhoz tartozott a kendilónai ágból származó Mária, aki Teleki Ádám lányaként harmadfokú unokatestvéréhez, Lászlóhoz ment feleségül. Édesapja tetemes könyvgyűjteménnyel bírt, és amikor meghalt, ezt felosztották három lánya között; a Máriához került rész beolvadt a férje bibliotékájába, és így az Akadémiai Könyvtár alapító állományába; a hagyatéki eljárás során azonban beleírták a kötetetekbe, hogy honnan valók, így ma is kiválogathatók. Fennmaradt Ádám könyvhagyatékának listája is. Előadásom célja ennek a két könyvcsoportnak az összevetése, illetve annak megállapítása, hogy vezették-e valamilyen szempontok Máriát, amikor felosztották nővéreivel apjuk könyvtárát, esetleg szerepet játszott-e benne a férje, az ő könyvgyűjtéssel kapcsolatos tapasztalatai.

László Zsófia

főlevéltáros, Budapest Főváros Levéltára

Wesselényi Zsuzsanna kísérlete öccse, id. Wesselényi Miklós kiszabadítására a kufsteini fogságból

Id. Wesselényi Miklós pályája, a katolikus Cserei Ilonával kötött házassága, majd gyermekeik vallásáért vívott küzdelme, a gorbói incidens és Haller Jánossal folytatott hatalmaskodási pere, valamint 1785-től 1789-ig tartó kufsteini fogsága sokat kutatott és nem csak a történészeket, hanem az írókat is megihlető téma.

Kevésbé ismert azonban, hogy Wesselényi családja, a testvérei hogyan próbáltak segítségére lenni konfliktusaiban. Az egyik nővére, br. Bánffy Györgyné Wesselényi Zsuzsanna megpróbált öccse kiszabadítása érdekében közbenjárni és uralkodói kegyelmet kieszközölni. Ennek érdekében férjével és gyermekeivel Bécsbe utazott és II. József elé járult. Útjáról naplót írt, amelyben részletesen feljegyezte az audiencián elhangzottakat. A napló feldolgozásával arra keresem a választ, hogy egy 18. századi arisztokrata asszony milyen stratégiát alkalmazott ügye előmozdítása érdekében, hogyan próbálta mozgósítani családi és egyéb társadalmi kapcsolatait az uralkodó előtt.

7. Egy új világ felé: a bécsi orientáció- jú arisztokrácia nagyasszonyai a hosz- szú XVIII. század végén

Granasztói Olga

HUN-REN-DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutató-
csoport

Család, politika, színház

Özvegy Batthyány-Strattmann Ádámné Illésházy Terézia le-
velezése fiával, Batthyány II. Lajos herceggel 1796–1797-ben

Illésházy Mária Terézia (1734–1807) más Batthyány nagyasszonyokhoz hasonlóan gazdag levelezést hagyott maga után. A mintegy háromszázötven fennmaradt (zömében francia, kisebb részt német nyelvű) levél címzettjei között kitüntetett helyet kap fia, herceg Batthyány-Strattmann Lajos, aki az 1780-as évek második felétől rendszeresen hosszabb időt töltött körmendi birtokán, ahová Bécsből tette át székhelyét, amikor Vas vármegye főispánja lett. Bécsben élő anyja folyamatosan ellátja őt hírekkel a kiterjedt Batthyány családról, az udvar környezetében élő arisztokráciáról és természetesen az udvarról. Különleges időszakát jelenti a levelezésnek az 1796/97-es évek, Napóleon itáliai hadjárata, amelynek során Napóleon komoly hadi sikereket ért el a vele hadban álló Habsburg Birodalommal szemben. 1796-ban a fenyegető francia veszély miatt Ferenc császár hadba hívta a magyar nemességet. Vas vármegye élén Batthyány Lajos főispánnak kellett megszerveznie a nemesi felkelést, a kiállított inszurgens csapatok élére ő került ezredesként. Körmendnek annál is inkább kitüntetett szerep jutott, mivel a dunáninnen és dunántúli nemesi inszurgensek 1797 nyarán Körmenden jöttek össze, ahol szemlét tartottak felettük. Innen Szombathelyre vonultak, ahol augusztus 16-án maga I. Ferenc király tartott szemlét. Azonban a campoformiói béke létrejötte miatt az inszurrekciót egy december 16-án kelt királyi leirat feloszlatta, így a felkelő nemesség félesztendői táborozás után visszavonult.

Illésházy Terézia bensőséges, közvetlen hangú leveleiből az anyai aggodalmak és lelkesedés örök érzései szólalnak meg egy izgalmas történelmi periódus kontextusában.

Ambrózy Gábor

adjunktus, Károli Gáspár Református Egyetem Koraujkori
Történeti, Gazdaság- és Művelődéstörténeti Tanszék

Gróf Batthyány Tivadar és galántai Esterházy Filippina házassági szerződése és a grófné alakja a fennmaradt források tükrében

Batthyány Tivadar (1729–1811) Udvari Kamaránál történt alkalmazásával azonos időszakban, közelebről 1756. június 13-án vette feleségül galántai Esterházy Filippinát (1734–1811), gróf Esterházy Ferenc tárnokmester és Pálffy Szidónia lányát, a nagy egyházi beruházásairól ismert Esterházy Károly (1725–1799) egri püspök lánytestvérét. A Batthyány család törzslevéltára – több más, a történeti irodalom számára ismertebb családtag mellett – Tivadar gróf és felesége német nyelven megfogalmazott házassági szerződését is megőrizte a *Matrimoniale* iratcsoport egyik irataként. Az iratból megtudjuk, mely udvari főméltóságok látták el kézjegyükkal a házassági szerződést, ennek miben állt, állhatott a jelentősége. Megvizsgáljuk azt is, hogy a kontraktus alapján milyen nagyságrendű összegben ajánlottak fel hozományt, nászajándékot vagy móringot a házasuló felek, illetve a szülők, valamint, hogy milyen egyéb anyagi jellegű kötelezettséget vállaltak megukra a felek az esetleges haláleset bekövetkeztével, de az irat alaposságára jellemző, hogy még az úgy nevezett *Spennadel Geld*, azaz a konyhapénz fizetésére is kitér. Az előadásban továbbá bemutatásra kerül, amennyire a fennmaradt forrásokból ez lehetséges, milyen volt a gróf és felesége közti viszony, a főúri családi élet ügyes-bajos dolgai miként jelennek meg a családi levelezési anyagban és törekszünk valamelyeset megrajzolni e források alapján Batthyányné Esterházy Filippina portréját is.

Maisch Patrícia

adjunktus, Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Neveléstudományi Intézet Nevelés- és Oktatásméleti Tanszék (PTE BTK NTI)

Roggendorf Cecília intellektuális horizontja és anyaképe a 18. század végén

Az előadás Roggendorf Cecília (1775–1814) alakján keresztül vizsgálja a 18. század végi arisztokrata női lét kettősségét: a hagyományos „nagyasszonyi” és anyai szerepkörök, valamint a felvilágosult, intellektuális önmegvalósítás konfliktusait, lehetőségeit. Az eddigi kutatások elsősorban mint Giacomo Casanova levelezőpartnereként érintették személyét, valamint anyaként és Batthyány Antal feleségeként említik. Jelen vizsgálat az olvasás- és neveléstörténet felől kísérli meg értelmezni, újrapozícionálni alakját a magyar művelődéstörténetben, érintve a Casanova-levelezés néhány nemzetközi aspektusát.

A vizsgálat fókuszában Roggendorf Cecília olvasmány- és nevelési élményei, és azoknak a mindennapi életgyakorlatra gyakorolt hatása, tapasztalata áll. A kutatás érinti azt a kérdést is, miként formálja a német és francia felvilágosult irodalom egy arisztokrata anya nevelési elveit. Az előadás rámutat, hogy Roggendorf Cecília nem csupán passzív befogadója volt a kor szellemi áramlatainak, hanem egy olyan modern női olvasómodell előfutára, amely a 19. században vált meghatározóvá.

A kutatás szakirodalmi bázisát elsősorban a Batthyány családdal, a Batthyány-könyvtárral (Hursán, 2022), a Roggendorf Cecília és Casanova közti levelezéssel (pl. Grazioli, 2021; Kányádi, 2017) kapcsolatos kutatások jelentik. Ezeket keretezi újra a nőnevelés-történet (Kéri, 2018, 2015; Pukánszky, 2013; Virág, 2013, 2010) és a hazai olvasástörténet (pl. Fülöp, 1978, 1976, 1974; Kéri, 2014; Maisch, 2021; Egyed, 2000) adekvát szekunder forrása. Az elemzés primer forrásai közé emelkedik a Batthyány-könyvtár jegyzéke, Roggendorf Cecília fellelhető levelezése és az erről megjelent múlt századi sajtóanyag (pl. Fenyő, 1925). A kutatás várhatóan új szempontokkal gazdagítja a 18. századi műveltség történeti narratíváit.